

Barokní čeština

CJJ16 Vývoj spisovné češtiny

Barokní čeština

- období cca od roku 1620 do roku 1775,
- období vývoje jazyka, které bylo od počátků národního obrození vnímáno mimořádně negativně, zpravidla chápáno jako období jazykového úpadku (Dobrovský, Jungmann), později regrese spisovného jazyka (Havránek, Šlosar),
- termín barokní čeština je zavádějící – váže se k uměleckému slohu této doby, nikoli jazyku, vedle toho se objevují označení *pobělohorská* nebo *protireformační čeština* (Bečka),

Barokní čeština – chronologie

- *barokní čeština* dlouho vymezována negativně jako období stínu vrženého Bílou horou až k počátkům moderní kodifikace / moderní české společnosti,
- chronologie stanovena mimolingvistickými faktory, jak ukazují symbolické letopočty-milníky,
- začátek barokní epochy
 - 1620 = bitva na Bílé hoře,
- alternativní letopočty konce barokní epochy:
 - 1773 = zrušení Tovaryšstva Ježíšova,
 - 1774 = zavedení povinné školní docházky,
 - 1775 = zřízení katedry českého jazyka na Vídeňské univerzitě,
 - 1780 = nástup Josefa II. na trůn,
 - 1781 = toleranční patent / zrušení nevolnictví.

Negativní hodnocení barokní češtiny

- negativní hodnocení zakódováno do samých počátků moderní české společnosti

spojeno s kodifikací moderní češtiny,

- souvisí s většinovým pojetím českých dějin, které spatřuje jejich vrchol v reformaci a humanismu (Masaryk).

Kodifikace moderní spisovné češtiny

- první obrozenecké generace
 - odmítli soudobý jazyk běžné literární produkce konce 18. stol. (noviny, zábavná literatura, kramářská píseň, praktické příručky apod.),
 - namísto toho kodifikovali archaický jazyk, který se uchoval ve sféře církevní komunikace (reprezentantem prestižní překlad *Bible svatováclavské*),
- volba této archaické normy vycházela z toho, že korespondovala s jazykem předchozího humanistického období, které obrozenci považovali za **zlaté** období jazyka (a literatury).

„Syndrom národního údělu“

- čím více se česká společnost vzdalovala v čase konci 18. stol., tím více se zesilovalo negativní hodnocení barokní doby,
- Z. Starý dává do souvislosti s vládnoucím přístupem k jazykové kultuře 2. pol. 19. stol., tj. s purismem,
- puristé odůvodňovali své umělé zásahy do jazyka tím, že spisovný jazyk považovali za oslabený,
- puristé viděli příčiny neutěšeného stavu češtiny v **úpadku** českého jazyka a české společnosti pobělohorské doby, kdy se v důsledku rekatolizace, centralizace a germanizace dostali Čechové a čeština do podřadné pozice ve státě,
- logika byla následující: *byl-li národ v úpadku, musel být v úpadku i jeho prestižní reprezentant, tj. jazyk.*

Josef Zubatý: *O úpadku našeho knižního jazyka (Naše řeč 1919) I*

Že stav, v jakém dnes shledáváme jazyk český, není **utěšený**, jest vůbec známo i uznáno. Vím dobře, že tak nelze mluvit o českém jazyce vůbec. [...] budiž Bohu **žalováno**, že ve veliké části písemnictví dnešního množství se skoro den ode dne znaky jazykové **zkázy**, znaky svědčící o **nedostatku dobré vůle**, o **nedostatku úcty** k dědictví po našich lepších otcích; [...]

Odkud tato zkáza?

Jedním z hlavních pramenů jejích je naše národní **neštěstí**, které tolik nám **škody** přineslo i po jiných stránkách našeho národního života. Měli jsme své základy, z nichž se již vyvíjela knižní mluva česká tak, jako se vyvíjela knižní mluva u národů jiných. Vyvíjela se přirozeným způsobem, tak, že spisovatelé vnášeli do svých děl živý poklad jazyka národního, jenž v nich samých žil. Stáli ovšem na půdě připravené osvětou cizí, osvětou národů, jež vytvořily skutečné písemnictví před námi: to byla věc, jež urychlila vznik písemnictví českého, vznik knižní mluvy české stejně, jako se dělo všude, kde národ tvořící písemnictví nemusil konati sám prvních prací průkopnických. [...]

Kam tento vývoj mluvy knižní spěl, vidíme na památkách našeho písemnictví z 16. a 17. století, na př. na spisech právnických, na rozličných knihách doby veleslavínské, na bibli Kralické, na českých dílech Komenského.

Josef Zubatý: *O úpadku našeho knižního jazyka (Naše řeč 1919) II*

Nemusím dlouho vypravovati, co se stalo u nás. Naše národní samostatnost byla povalena, výkvět našeho národa vyhnán do ciziny, zbytek jeho stlačen pod cizí jho, zničená osvěta domácí nahrazena osvětou cizí, národní písemnictví sníženo skoro jen na nejnuznější potřeby života denního, národní jazyk vytlačován z míst, ze kterých se měl na věky ozývati. Cizímu a nepřátelskému panovníckému rodu jazyk český byl jazykem lidu podrobeného, kterému jen z milostivé blahosklonnosti dopřáváno ve skrovné míře místa, který v životě státním a úředním se jen krčil jakousi setrvačností, jejíž síly stále ubývalo. Že by bylo povinností vlády, podati hynoucímu jazyku pomocné ruky, nezdálo se ani přirozeným Čechům, neřku-li jejich utlačitelům. Vrstvy vyšší tímto stálým tlakem odnárodňovány, a zachovaly-li se v ústech jejich příslušníků zkomolené zbytky jazyka domácího, stalo se tak skoro jen proto, že české byly chůvy, které pěstovaly děti panské, že bylo přece potřebí tolik češtiny, aby se pán mohl dorozuměti se sluhou. Jen ten prostý lid zůstával českým; a setkáme-li se s Čechy ve vrstvách vyšších, čteme-li dokonce i o českých spisovatelích v těchto temných dobách našich dějin, jsou to výjimky a skoro jen mužové, kteří z prostého lidu pošli a věrni zůstali svému původu.

Že v takovýchto dobách nelze očekávati utužování a prohlubování tradice knižního jazyka, že nastati musil a také nastal její **úpadek**, nemusím teprv vykládati. Nemusím ani vykládati, že tento **úpadek** se nejevil jen v písemnictví, že přesahoval z něho i do samého života našeho lidu. Cizí živel ovládl v městech a potlačoval živel domácí: smíme se diviti, že domácí živel i mluvou podléhal živlu cizímu, že se stopy cizího vlivu jevily na jeho mluvě, i když mluvil jazykem rodným? [...] A vesnický náš lid zůstal mimo kraje, kde přímo sousedil s obyvatelstvem jazyka cizího, podnes skoro nedotčen cizotou.

Koncept diskontinuitního vývoje

- v průběhu 19. stol. se vytvořil koncept vývojové diskontinuity spisovné češtiny,
- podle něj novodobá spisovná čeština navazuje na jazyk humanistický, tj. je v podstatě bez vazeb na jazyk předchozího období (ještě u Hausenblase),
- barokní období mělo tvořit „vývojovou lakunu“ nebo „slepou vývojovou kolej“.

Charakteristiky barokního období

- nejde o období jazykového úpadku,
- nejde o období diskontinuitního vývoje – čeština národního obrození na předchozí období navazuje – bez vývoje v barokním období by nebylo národního obrození,
- vývoj spisovné češtiny se vyznačuje některými zásadními redukcemi:
 - v sociální bázi,
 - ve funkčním rozpětí.

Důsažné společenské změny

- odliv nekatolických elit do exilu v důsledku politické persekuce a rekatolizace – ztráta jazykově českých elit,
- katastrofální lidské ztráty v důsledku válečných útrap během 30leté války (zpravidla se uvažuje o třetinové ztrátě obyvatelstva) – úbytek českého obyvatelstva kompenzován vnitřní kolonizací (často německým obyvatelstvem z méně postižených horských oblastí),
- germanizace v průběhu osvícenských reforem (školství, právo, státní a místní správa).

Čeština vyvíjí ve dvou (třech / čtyřech / více ?) doménách

domácí (převážně oficiální katolická) doména		zahraniční (z velké části exilové a nekatolické) domény
<ul style="list-style-type: none">• Čechy a Morava,• Slezsko (zlomový rok 1740),		<ul style="list-style-type: none">• Slovensko / Horní Uhry (čeština slovenské redakce),• Polsko (Lešno),• německy mluvící země (Sasko, Lužice, Braniborsko).

Vývoj v jednotlivých doménách sice odlišný, přesto v lecčem podobný

- redukce funkčních oblastí,
- redukce sociální báze,
- bilingvní nebo diglosní situace → čeština pod vlivem dalších jazyků,
- konfesionalizace.

V obou doménách je udržována tradice vyspělého jazyka konce 16. stol.

– Převaha duchovní produkce – normotvorným textem jazyk bible:

- katolická *Bible svatováclavská* (1677–1715), vydaná zásluhou Tovaryšstva Ježíšova,
- nekatolická *Bible hallská* (1722), vydaná zásluhou slovenských luteránů.

Obě bible navazují na tradici *Bible kralické*.

– V domácím prostředí je tento jazyk vznešeného biblického stylu označován jako *jazyk svatopísemský*.

Sociální redukce zesiluje během 18. stol.

- autoři většinou příslušníci neprivilegovaných vrstev, tj. kněží nebo řeholníci, učitelé, nižší úředníci a písmáci,
- adresáti opět příslušníci neprivilegovaných vrstev městského a venkovského obyvatelstva,
- čeština získává neprestížní postavení (na úkor latiny a němčiny).

Pro celé období je příznačná postupná redukce funkčního rozpětí

- velmi rychle čeština opouští oblast vědecké komunikace,
- *Obnoveným zřízením zemským* byla němčina zrovnoprávněna s češtinou, fakticky to znamenalo začátek procesu, na jehož konci se němčina stává základním jazykem administrativním a právním,
- od začátku 18. stol. čeština opouští oblast náročné umělecké tvorby.

Zpomalení vývoje spisovné češtiny

- takto funkčně a sociálně redukována spisovná čeština nereagovala na dynamický vědecký a společenský vývoj západní Evropy zejména v 18. stol.,
- vývoj jiných evropských jazyků v období osvícenství akceleroval, na což spisovná čeština nebyla schopna reagovat,
- čeština tak nerozšířila své výrazové a tvárné prostředky, což způsobilo její bouřlivý vývoj v období obrozenském.

V průběhu 18. stol. stále vysoká produkce českých textů

- především texty nenáročné produkce určené méně vzdělaným společenským vrstvám – jazyk nízkého stylu
 - zábavná produkce,
 - lidové drama,
 - kramářské tisky (kramářské písně, pověrečné tisky, proroctví, svaté obrázky s modlitbami apod.),
 - praktické příručky (kuchařky, hospodářské knihy, příručky pro porodní báby apod.),
 - od 20. let také noviny;
- jazyk vysokého stylu uchováván v kazatelských sbírkách, kancionálech, nábožensky vzdělávací produkci a zejména *Bibli svatováclavské*.

Jistý rozestup mezi sférou tištěných a rukopisných textů

- tištěné texty více žánrově zploštěné – více ovlivněny cenzurou i absencí náročného zákazníka,
- ve sféře rukopisných textů je možno pozorovat větší žánrovou pestrost,

Čeština barokního období stylově diferencovaná

– jazykové památky 17. a 18. stol svědčí o stylové diferenciaci jazykových prostředků

Vysoký styl (svatopísemský jazyk) ×

nízký styl

tradiční jazykové prostředky

- typické pro vysoký styl konce 16. stol.
- které v běžně mluveném jazyce na většině jazykového území zanikly

mluvenostní formy, které neměly nářeční zakotvení (vyskytovaly se na celé české jazykovém území)

Prostředky stylové diference

Vysoký styl:

grafika: přesná distribuce <i>–<y>, odlišování <l>–<ł> podle etymologie, <ğ> pro /g/,

fonologie: změny *y > ej, é > í* jen uprostřed slova (*výbor, dejm, halíř, nýbrž*), v koncovkách adjektiv a zájmen výjimečné (*dobrýmu, dobrej*), absence protetického *v-* (*okno*), absence *ú-* > *ou-* (*usta, údolí*),

morfologie: původní formy instr. pl. m. a n. *městy, uchovávání* rodových rozdílů v plurálu *ta milá kořata*, původní jmenné formy složené deklinace posesivních adjektiv v sg. *Petrův, Petrova, Petrovu...*, původní formy koncovek 3. os. pl. *prosí, trpí, sázejí*, infinitivní koncovka *-ti uměti*,

syntax: syntaktické latinismy, kongruentní přechodníky, uchovávání záporového genitivu, užívání *s-*ového přechodníku, složité souvětí.

Čeština barokního období – morfologie, deklinace

- definitivní prosazení akuzativu-nominativu v plurálu o- a jo-kmenů: *cukroví Potoci* → *cukrové potoky*,
- unifikace některých plurálových koncovek mužského a středního rodu, zejména instrumentálu: *zuby* → *zubami / zubmi* → *zubama*, *ženami* → *ženama*,
- sg. deklinace posesivních adj. typů *otcův* a *matčín* přijímá tvary složené deklinace adjektiv: *otcového / otcovýho*, *otcovému / otcovýmu* atd.,
- stírání rodových rozdílů v plurálu adjektiv a zájmen: *ta májová kořata* → *ty májové kořata / ty májový kořata*.

Čeština barokního období – morfologie (konjugace)

- unifikace koncovek 3. os. pl. typů *prostiti*, *trpěti* a *sázeti*: *prosí*, *trpí*, *sázejí* → *prosejí*, *trpějí*, *sázejí*,
- definitivní zařazení opisného pasiva do systému českých časů: *byl jsem volán* = minulý čas, *jsem volán* = přezens, *budu volán* = futurum,
- infinitivní *-ti* se mění na *-t*: *nést*, *prosit*, *mocht*,
- 3. os. sg. atematického slovesa *jest* se mění na podobu *je*:
- definitivně se prosazuje forma 2. os. sg. kondicionálového auxiliáru: *nesl by* → *nesl bys / by si*,
- zaniká minulý přechodník a přítomný přechodník se užívá jak od dokonavých, tak nedokonavých sloves – pouze v textech vysokého stylu uchovány shodné formy.

Čeština barokního období – syntax

- kolem roku 1700 kulminuje ústup genitivu záporového: *neměl dětí* → *neměl děti*,
- pod vlivem němčiny se v některých žánrech prosazuje koncové postavení verba finita v zanořených (vedlejších) větách,
- pod vlivem němčiny se jako zdvořilostní formy definitivně začalo užívat oslovení v 3. os. pl. (tzv. onikání).
- ústup enklitického *t'* (zůstává omezeno na vyšší styl, především biblický překlad),
- konstitovalo se několik nových spojek, resp. se podstatně změnil jejich význam (funkce): *jakmile*, *anobrž*, *nýbrž*, *aniž*, *ale však* → *však ale*, vylučovací *bud'* – *bud'* bylo vystřídáno dvojicí *bud'* – *(a)nebo*,
- v dílech vysokého stylu
 - vliv latiny, podobně jako v humanistickém období, např. infinitivních vazeb nebo navazujících relativ,
 - obliba složitých souvětí (postrádajících pravidelnost periody).

Čeština barokního období – slovo tvorba

Derivace

- užívání substantiv verbálních typu *volání* a *bití* dosahuje vrcholu,
- jejich pádová homonymie vede k rozvoji konkurenčního typu dějových jmen *pomyšlená*,
- velmi dynamické jsou substantivní deverbální typy obsahující sufixu *-ka*, včetně variant *-čka* (*zívačka*), *-vka* (*běhavka*), *-nka* (*domněnka*) a *-tka* (*pitka*),
- u sloves roste produktivita kategorie násobenosti: *rozjímávati*, *dokonávati*.

Čeština barokního období – slovo tvorba

Kompozice

- roste počet složenin s prvním členem substantivním v genitivním tvaru (*krveprolití, knihvazač*) a s prvním členem adjektivním (*křivopřísaha, ostrovtip*),
- rozvíjejí se kompozita ze dvou adjektivních základů (*modrobledý*) a se zadním členem v podobě adjektivizovaného přechodníku (*okolostojící*).

Čeština barokního období – lexikum

- neústrojně vytvořené neologismy (Rosa, Pohl) neměly vliv na dobový úzus,
- vývoj stagnuje v oblastech vědy, administrativy, práva, školství a počínajícího průmyslu,
- výrazný vliv němčiny: *celer, kamrlík, karfiol, piksle, šunka,*
- vliv němčiny v používání (často latinizovaných) sloves typu *examinirovati,*
- vliv latiny v oblasti administrativy, práva a vědy (až do konce 18. stol. je latina vyučovacím jazykem na gymnáziích a univerzitě),
- o vlivech cizích slov v dobovém konverzačním jazyce svědčí V. J. Rosa ve svém *Discursus Lypirona: kavalér, lamentací, paciencí,*

Období prohlubování nářeční diferenciace

- utužení nevolnictví znemožňující volný pohyb obyvatelstva podpořilo prohloubení nářečních rozdílů,
- dosáhla vrcholu ve 2. pol. 18. stol,
- vznik lokálních inovací, které vedly k vnitřní diferenciaci nářečních skupin, např.
 - změny krátkého vokalizmu v středomoravských nářečích ($u > o/o$, $y > e/e$, $i > ə$, $o > u$),
 - na západních okrajích východomoravské oblasti se vyvinuly specifické typy nářečí hranicko-kelečského a dolského se sekundárními diftongy *ej* a *ou* (*řejkat*, *nouž*),
 - v oblasti nářečí slezských došlo k zániku samohláskové kvantity,
 - patrně vznikla východočeská koncovka dat.sg. mask. *-oj(i)* < *-ovi* (*bratrovi* → *bratroj*).

Jazyk J. A. Komenského (1592–1670)

- svým životem, činností i jazykem tkví ještě v humanistické fázi – lze říci, že v jeho jazyce se humanistická fáze završuje,
- autor reflektující jazyk teoreticky,
- autor poprvé záměrně užívající dialektismy – v humanistické fázi nepřijatelné.

Jazyk J. A. Komenského

Komenského mimořádně rozsáhlá produkce ukazuje autora mimořádně vzdělaného a kultivovaného, který dokáže svůj jazyk přizpůsobit podle stylového záměru,

- jazyk Komenského děl ztělesňuje normu jazyka vysokého stylu, jak se konstitovala na konci 16. stol.,
- nicméně na srovnání *Didacticy* a *Informatoria* lze demonstrovat, že je schopen modifikovat styl svých textů podle recipientů:
 - jazyk vědecký (*Didactica*),
 - jazyka „populární“ (*Informatorium*).

Jazyk J. A. Komenského

- hláskosloví a morfologie korespondují s *Biblí kralickou*: výjimečné případy diftongizace *ý > ej* (*hlemejžd', vejr*) a diftongizace *ú- > ou-* v iniciální slovní pozici (*oud, ouhoř*),
- objevují příležitostně vlivy východomoravského dialektu (*huba, vyrostati, růstly, v lesi, o tituli, v kapsi, v hrůzi, dlážka, truhlář*), vzácné i jiné (*střešně, šklubati*),
- pro Komenského je příznačný pl. přechodníku přítomného bez koncovky *-e* (*majíc*) – tvar fem. se pak lišil od tvaru pl. krátkostí kmenotvorného vokálu (*majic*).

Jazyk J. A. Komenského

- větná a souvětňná stavba komplikovaná: bohatě rozvíte větné členy, několikanásobné větné členy, interpozice, užívání navazovacích relativ,
- místo pravidelně konstruované perody se objevuje tzv. **periodicum**, složité souvětí, které není pravidelně vnitřně organizováno, nýbrž je přerušováno interpozicemi a vsuvkami,

Půjdeme-li zajisté opět in scholam naturae na naučení, naučíme se tam: jak dělati, aby nejen to, čemu se učíme, stálé bylo, ale také, abychom víc, než se naučíme, uměli: to jest aby učedník, ze školy vyjda, nejen něco z preceptorských diktat nebo odjinud vyříkati uměl, ale aby sam z gruntu věcem všechněm vyrozumíval a věděl, což ví, ne pro něčí vypravování aneb podlé domnění toliko, ale podlé pravdy: a vedlé toho jemu samému čím dál tím víc se oči odvíral. Didactica, to jest Umění vyučování

- Komenského inovací je také proměnnost slovosledu.

Jazyk J. A. Komenského

- Komenský se projevuje jako velký mistr slova – jeho slovní zásoba je bohatá s velkou paletou rozličných rejstříků,
- využívá slovotvorných možností češtiny: k intelektualizaci jeho slovní zásoby užívá typ *-(i)tedlný* (*nezpytatedlný*, *snesitedlný*) nebo verbálních substantiv, mezi nimiž se jako novinka stkví jména typu *ohledaná*,
- Komenský také užívá kompozic, např. substantivní s prvním členem adjektivním (*křivopřísaha*) a adverbialním (*znovuzrození*), včetně expresivně zbarvených proprií (*Všudybud*).

Zásluhy jezuitského řádu o český jazyk a českou literaturu

- hlavními nositeli spisovné češtiny se stali v domácím prostředí členové jezuitského řádu – Václav Matěj Štejer, Jiří Konstanc, Jan Barner, bratři Matěj a Jan Tannerové, mezi obhájce češtiny pan patřil Bohuslav Balbín (píšící latinsky),
- i když byla jejich činnost protireformační, inklinovali k tradici spisovné češtiny pěstované českými nekatolíky (jako byli Veleslavín či Komenský),
- významnou kulturní institucí se stalo „nakladatelství“ *Dědictví svatého Václava* vzniklé z pozůstalosti matky M. V. Štejera, které vydávalo české (z hlediska katolické nauky pravověrné) knihy.

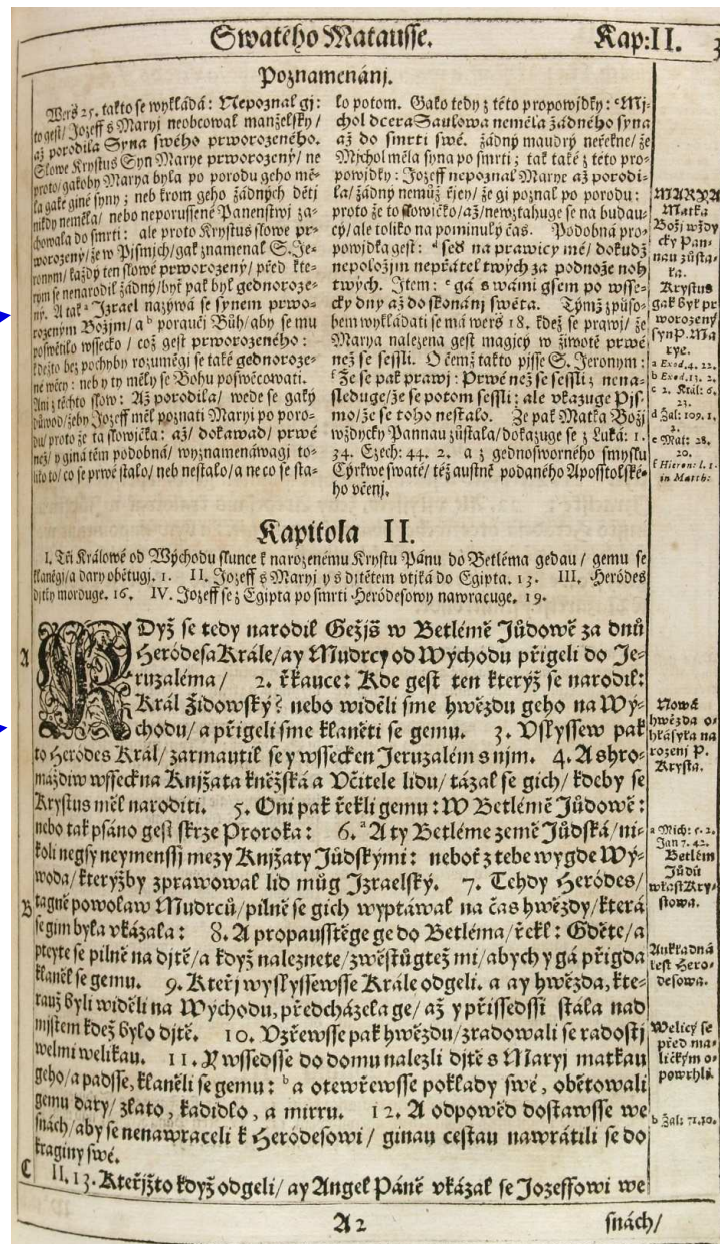
Bible svatováclavská

- vydaná díky finanční podpoře *Dědictví svatého Václava*,
- vydána v klementinské tiskárně, a to ve třech dílech: Nový zákon 1677, Starý zákon 1712 (*Prorokové a Knihy Makabejské*) a 1715 (*Pentateuch, historické a mudroslovné knihy*),
- první úplný katolický překlad potridentské *Vulgáty* (tzv. Sixto-Klementiny),
- vznikla v prostředí pražských jezuitů: překladatelé Jiří Konstanc (1607–1673), Matěj Václav Štejer (1630–1692) a Jan Barner (1643–1708), na definitivní redakci 1712 a 1715 se zřejmě podílela další osoba (podle Koupila),
- podobně jako *Bible kralická* obsahuje rozsáhlé věroučné komentáře.

Bible svatováclavská

komentáře a exegetické výklady

novozákonní znění

odkazy na paralelní
biblická místa

Bible svatováclavská

- podle J. Vintra překladatelé *Bible svatováclavské* vědomě navazovali na jazyk *Bible kralické*, textově pak na *Bibli benátskou* (NZ), na *Melantrichovu bibli* ve Veleslavínově úpravě (SZ),
- autoři tedy postupovali nejen jako překladatelé, ale také jako adaptátoři/redaktoři,
- vědomý příklon k předchozí tradici způsobil, že jazyk vlastního překladu *Bible svatováclavské* je archaický (v dobové terminologii *svatopísemský*) a že zachovává vrstvu jazykových prostředků, které z dobového jazyka ustupují,

Bible kralická – Bible svatováclavská

Bible kralická

1 Když se **pak** narodil Ježíš v Betlémě Júdově za dnův Heródesa krále, aj, mudrci od **východu** přijeli **slunce** přijeli do Jeruzaléma, 2 řkouce: „Kde jest do Jeruzaléma, 2 řkouce: „Kde jest ten, kterýž se ten, kterýž se narodil, Král židovský? Nebo viděli jsme hvězdu jeho na **východu slunce** a přijeli jsme jeho na **východu** a přijeli jsme klaněti se jemu. 3 klaněti se jemu.“ 3 **To uslyšev** Heródes král, **Uslyšev pak to** Heródes král, zarmoutil se i zarmoutil se i všecken Jeruzalém s ním. 4 A všecken Jeruzalém s ním. 4 A **shromáždív** všeckna **svolav** všecky **biskupy** a učitele lidu, tázal se jich, **knížata kněžská** a učitele lidu, tázal se jich, kde by kde by se Kristus měl naroditi. 5 Oni pak řekli **mu**: se Kristus měl naroditi. 5 Oni pak řekli **jemu**: „V „V Betlémě Júdově.“ Nebo tak **jest psáno** skrze Betlémě Júdově.“ Nebo tak **psáno jest** skrze Proroka: 6 „A ty Betléme, země júdská, nikoli nejsi Proroka: 6 „A ty Betléme, země júdská, nikoli nejsi nejmenší mezi knížaty júdskými, neboť z tebe nejmenší mezi knížaty júdskými: neboť z tebe vyjde vývoda, kterýž **pásti bude** lid můj izraelský.“ Vývoda, kterýž **by zpravoval** lid můj Izraelský. 7 7 **Tedy** Heródes tajně povolav mudrců, pilně se **Tehdy** Heródes, tajně povolav mudrců, pilně se jich jich **ptal, kterého by se jim času** hvězda ukázala. **vyptával na čas hvězdy, která se jim ukázala.**

Bible svatováclavská

- jazyk jednotlivých částí *Bible svatováclavské* manifestuje stylové rozpětí spisovné barokní češtiny,
- jazyk Nového zákona stojí blíže tehdejšímu jazykovému úzu než o dvacet let mladší český text Starého zákona, který záměrně archaizuje (Vintr),
- jazyk biblického textu kontrastuje s jazykem komentářů, který přijímá progresivní formy, které nebyly přípustné pro slavnostní biblický styl (Vintr),
- podobně je možno pozorovat rozdíly v překladatelské strategii: některé části Nového zákona jsou silně závislé na latinských syntaktických konstrukcích, což souvisí s důrazem na doslovnost upřednostňovanou tridentským koncilem.

Básnický jazyk

- mimořádných kvalit dosahuje básnická tvorba,
- významným autorem Fridrich Bridel, který je autorem exkluzivní skladby *Co Bůh? Člověk?*, ve které pracuje s eufonií, antitezí a rafinovanou metaforikou,
- jistou inovací se vyznačuje epizodní alamodová poezie Václava Jana Rosy, který užívá dobovým módních cizích slov (*Discursus Lypirona*).
- básnický jazyk se rozvíjí zejména v žánru kancionálové písně – mimořádnou jazykovou hodnotou se vyznačují díla Adama Michny z Otradovic, pro kterého je příznačné využívání domácích přírodních obrazů a deminutiv.

Kramářská píseň

- dělí se na *světskou a náboženskou*,
- její tradice trvá do konce 19. stol.,
- náboženské úzce souvisí s kancionálovou písní (výrazný podtyp tvoří písně poutní),
- světské písně navazují na tradici letákové produkce 16. stol.,
- médium, ve kterém se mísí tradice jazyka vysokého stylu, který absorbuje prvky mluveného jazyka.

Jazyk Fridricha Bridla

**Co Bůh? Člověk?
Kdokolivěk?**

Co já? Co ty?
Bože Svatý?
Já hřích, pych, lest:
tys sláva, čest:
já hnis, vřed, puch:
tys čistý duch.

Tak jak mohu, o mém Bohu
zpívám, vzdychám
i pospíchám,
k nohám padám,
chvály skládám,
jak i první, tak v poslední
okamžení. [...]

42 Barokní čeština

Nemeškej, neprodlívej,
srdce mé již jest hotové,
nejsem zpozdlý, línej,
srdce rychlé, srdce nové:
znám tvůj hlas, jenž mě volá,
a z volání se raduji,
láskou srdce plápolá,
s tebou se smluvit zpěčuji.

Tvůj blesk, tvá všemohoucnost,
moc, síla, trůn nad nebesy,
světlo, záře, velebnost
mě velmi straší a děsí:
a samého mě mrzí
má mrzkost, hrůza, ohavnost:
duše skropená slzy,
tělo má svou zlost, ničemnost.

Kazatelství (homiletika)

- vedle kancionálové písně žánr, jehož kontinuita přesahuje z humanistického období až do 19. stol.,
- jelikož je určena širokému okruhu posluchačů kombinuje jazykové prostředky vysokého stylu s prostředky stylu nízkého (Fidlerová) – podobně jako kramářská píseň,
- vrcholí v homiletické produkci 1. třetiny 18. stol. hlásící se k dobově modernímu směru, který k nám proniká od 2. pol. 17. stol. a který se někdy nazývá **konceptuální kázání** (O. F. de Waldt, B. H. Bilovský či D. I. Nitsch),
- konceptuální kázání jsou založena na důmyslně komponované struktuře vycházející z neotřelého nápadu, který kombinuje zdánlivě neslučitelné prvky a používá k tomu důmyslné metody argumentace.

Stylové užití dialektismů

- někteří autoři odmítají dialektismy jako barbarismy (např. Rosa),
- podobně se dialektismům většina autorů vyhýbá,
- už bylo řečeno, že jako první začal jako stylově aktivní prostředky užívat J. A. Komenský,
- nicméně se s nimi lze setkat i jinde: zpravidla jako prostředku typizujícího postavy v divadelních hrách nebo pašijích,
 - např. pastýři používají valašské dialektismy jako kontrastu ke spisovné češtině andělů,
 - ve hrách hovoří sedláci hanáckým dialektem.

Čeština „divadelních her“ a „oper“

- typické svým venkovským prostředím
 - pro venkovské publikum (některé si zachovaly tradici až do 19. století), vyznačuje se tématy spjatými v církevním rokem, zásadními svátky a svatými (vánoční, velikonoční či masopustní náměty, o umučení Jana Nepomuckého), vedle toho také válečné události (válka s Turky),
 - známá jsou Kocmánkova rukopisná interludia,
 - specifickou pozici zauímají tzv. hanácké zpěvohry, vznikající od poloviny 18. století (vyznění je parodické – autoři se trefují do života a hodnot vyšších společenských vrstev (více níže).

Hanácká opera *Pargamotéka* (= pragmatická sankce)

- 1747, Ignác Plumlovský,
- dvouaktová česká „opera“ v hanáckém nářečí, která patří do cyklu tzv. hanáckých oper,
- zachovalo se jen libreto,
- jak napovídá název, tématem jsou války o rakouské dědictví,
- Marie Terezie vysílá ke čtyřem evropským dvorům jako vyslanec purkmistry hanáckých obcí, ti se však vracejí s nepořízenou a radí císařovně spoléhat se na vlastní síly.

Pargamotéka – ukázky

Náš pan rector z not hrávajo,
jako chcete vám zahrajo,
[...]

prosim, na roko mě dete,
vím, že ste člověk hočené,
sem tam po škole honěne,
vemožte mě z vojne sena,
dam vám za to furo sena.
[...]

Vidím, že ledí sprostí ste,
tak jak já hočeni neste.

Šťastno cesto a mokré dešť
tobě vinšujeme.

Na zada kej, na zobe pěst
ze srdce přejeme.

Landeborko, deseltyře,
mrcha papir, mrcha zvíře,
jdi, nech nás v pokoji,
drak to vo tě stojí.
[...]

Nevim, be v Evropě komo
jako domo rakóskémo
korona tisařská svěčela
a nebo take patřila.

Historiografie

- oblíbený žánr 17. a 18. stol. byť v 18. stol. ustupuje ze sféry tištěných textů (je však zastoupena celou řadou rukopisných historiografických textů),
- jazykově představuje opět mix vysokého a nízkého stylu, protože je určena širšímu publiku,
- specifické místo zaujmají Kořínkovy *Staré paměti kutnohorské*,
 - rafinovaná kompozice a bohatý rejstřík výrazových prostředků (včetně hornické terminologie),
 - proloženo poezií – vrcholným partem je slavičí sonáta.

Kořínek *paměti kutnohorské*

1. Zpe, tyu, zkva
2. Kvoror, pipi, tyo, tyo, tyo, tyo, tyo, fio, tyo, tyo, tyo, tyo, tyx
3. Kució, kució, kucio, kucio, kucio, kucio, kucio
4. Zi, zi, zi, zi, zi, zi, zi, zi
5. Kvoror, tyu, kskva, pipik
6. Dyu, tyu, kskvo
7. Kvorý, zpe, tyo, tyo, tyo, tyo, tyo, tyo, tyo, tyo, tyo, tyo
8. Tyvu, tyvu, tyvu, tyvu, tyvu
9. Tyo, tyo, tyo, tyo, tyo, tyo, tyo, tyo, tyo, tyo
10. Zpe, zpe, zizi, zkvokvi
11. Zkvú, zizi, kvore, tucio
12. Zpe, zpe, zpe, zpe, zpe, zpe
13. Zpe, zpe, zpe, zpe, zpe, zpe
14. Pipipi, kucio, kvory, kvorytuo
15. Kvorororor, kucio, kucio
16. Kucio, zkvo, zkvo, zkvo, zkvo, zkvo, tya, tya, tya
17. Kvoror, tyo, tyu, zkve
18. Kvorý, kvorý, kvorý, kvorý, zpe
19. Zpe, zpe, zpe, pi, pi, pi, pi, pi, pi, pi, pi
20. Zkva, zkva, tyo, tyu, zizinzi

Počátky české publicistiky

- od r. 1719 vycházejí první soustavně vydávané noviny (*Pražské poštovské noviny* nebo také *Sobotní / Outerní pražské poštovské noviny*), roku 1785 název *Schönfeldské císařsko-královské pražské noviny*,
- jazyk novin se zprvu neodlišuje od dobové spisovné češtiny nižšího stylu, v jejich slovní zásobě jsou časté germanismy, podobně jako v pražské mluvené češtině.

Počátky české publicistiky – *Postilion*

Oznamuje se všem list tento čtoucím (jednomu každému s náležitou uctivostí), kterak já maje na to od Výsoce Vzactné Vrchnosti milostivé dovolení, jakož i od Jeho Milosti Císařské obzvláštné privilegium neboližto nadání z oné Lásky, kterou jakožto pravý vlastenec k mé nejmilejší Vlasti, to jest k národu a jazyku českému po vše časy zachovávám, pro ty vše spoluvlastence mé, kteří (jak na pravé syny sluší) s jazykem matky své milé nepohrdají, nýbrž jej zachovati, rozmnožiti a v květ uvesti vinšují, noviny aneb sepsání příběhů nových v dotčeném jazyku tisknouti a najevo vydávati jsem sobě uminil. Jakož i od mnohých již lét od moudrých i vzactných lidí vinšováno bylo. A zajisté ažposavád slušně, a náležitě se divili: jak by 1 se to vyrozuměti mělo, že když ve Vlaších žádné skoro jiné Noviny, než vlaské, v Francouzích francouské, v Španihelích španihelské a tak dále slyšeti není, v Čechách ve všech jiných téměř jazycích, krom toliko samého našeho českého čtené a slyšané bývají. Poněvadž nicméně řeč tato naše netoliko v vzáctnosti, obširnosti a libosti všem jiným rovná, ale i nad mnohé jiné přednější a našemu milému Patronu a Dědiči svatému Vácslavu (jakožto z mnohých historií a letopisův máme) nade vše milejší jest; tak že i od starších předkův a otcův našich, nejináč, než řeč svatováclavská nazvána bývala. Pročež abych jednou oumysl můj v skutek uvedl, vysílám list tento přítomný jak nějakého předchůdce a vše pravé vlastence, jmenovitě pak všecky vzactných staročeských rodův vysoce urozené potomky, vše staročeských měst slavný magistráty a obce, vše jazyku našeho pravé milovníky, a učené Čechy k čtení novin těchto respective ponížně a služebně zůvív; a přítom následující správy dodávám. 1. číslo

Ztráta prestiže spisovného jazyka vyvolává pocit ohrožení

- formulace jazykových práv:

Bohuslav Balbín. *Dissertatio apologetica* [rkp.], 1672–1673.

Václav Jan Rosa. Části předmluvy k *Čechořečnosti*, 1672.

Antonín Frozín. Předmluva k jeho překladu *Obroviště Mariánského Atlanta*, 1704.

[...]

- čeština = *jazyk svatováclavský* (viz výše ukázkou *Postilionu*, níže Rosovu *Čechořečnost*).

Obrana češtiny v Rosově *Čechořečnosti*

Dedikace

[...] veden BOŽÍ vůlí a působením sv. Václava, knížete a nejsvětějšího patrona Království českého a **nejmocnějšího ochránce jazyka** a svého českého národa, [...]

Předmluva

[...] Ale abych se vrátil k svému záměru: konečně zvláštním cílem této mé mluvnice je také to, abych ukázal vznešenost a půvab našeho jazyka, který mi po latině a řečtině předčí jiné nám známé jazyky.

1) Půvab a výraznost jazyka nepochybně spočívá ve dvou věcech: ve způsobu označování věcí a ve výslovnosti. V tom zaujímá slovanský neboli český jazyk opravdu prvenství. Intelekt je chválen za to, když chápe a pojí má věci tak, jak jsou o sobě, a stejně tak je chválen jazyk, když pojmenovává věci tak, jak se přirozeně a samy o sobě dějí, takže se zdá, že se v našich uších ozývá přirozený zvuk každé věci a následně se v mysli zobrazí její podstata. Jestliže zkoumáme zdroje a původ slov českého jazyka, rozhodně zjistíme že jména i slovesa jsou z velké části odvozena ze svého pravého a přirozeného zdroje. Jména živočichů jsou utvořena od jejich vlastních při rozených zvuků (říká se, že jsou živočichům vlastní; nikoliv Rekové, nikoliv Latinové, nikoliv Germáni atd., ale myje nazýváme jejich pravými vlastní mi zvuky) a jména stromů i bylin podle přirozených projevů nebo aspoň podle nějaké přirozené vlastnosti. Ale také slova, jimiž hovoříme o kterékoliv naší lidské činnosti, původně pocházejí z nějakého přirozeného zvuku, kterým vzniká rukama, nohama, ústy nebo prostřednictvím vody, větru, dřeva, kamení atd. Jiná slova jsou pak nejspíše odvozena z jazyka hebrejského, v němž je patrně velmi mnoho stop původního přirozeného jazyka, o kterém se věří, že byl v ráji. To nebude moci uvádět v pochybnost ani popírat ten, kdo si přečte Komenského Lexicon Boemicum, v němž demonstruje původ všech českých slov.

Čeština v exilu I

- český exil probíhal v několika vlnách až do pol. 18. stol.,
- významnou roli sehrálo Slezsko, které bylo do roku 1740 součástí zemí Koruny české – zde totiž byly Habsburkové nuceni tolerovat nekatolíky (pro češtinu významným centrem Těšín),
- vedle toho řada zahraničních center:
 - Polsko (Lešno),
 - Slovensko (Skalica, Žilina, Púchov) – zde splynula s domácí luteránskou tradicí „bibličtiny“, přesněji češtiny slovenské redakce,
 - Lužice (Žitava),
 - Sasko (Halle n. Sálou),
 - Braniborsko (Rixdorf).

Čeština v exilu II

- vysokými jazykovými kvalitami se vyznačují díla první vlny českého pobělohorského exilu, kromě Komenského produkce např. kancionál *Cithara sanctorum* J. Třanovského,
- mezi významné autory mladších generací patří:
 - Václav Klejch (1678–1737), emigrant z východních Čech, který se v Žitavě stává majitelem tiskárny, v níž jsou tištěny české knihy, mnohdy pašované ve formě tzv. špalíčků do č. zemí,
 - Jiří Sarganek (1702–1743), *Cithara sanctorum*,
 - Jan Liberda (1700–1742), *Harfa nová* – inspirováno pietismem, vyznačuje se velmi rafinovanou metaforikou spojenou s mystickou erotikou a naturalistickými obrazy Kristova utrpení.

Jan Liberda, *Harfa nová*

*Již nic víc věděti nechci,
jen Beránka na kříži,
rány krvavé líbat chci,
neboť srdce mé víží,
a z nich ta každá krupěje,
mocně láskou srdce hřeje...*

*Bratří milí v jednom duchu,
padněme před Beránka,
napíme se z jeho boku,
v něm leží síla všecka,
k samému se jemu známe,
z jeho Krve život máme,
ó lásko přehluboká.*

*Tvé krásné nohy zbodené,
zvrtané hřeby ruce,
k nimž sladkostí opojené,
láskou hoří mé srdce,
že všechny světa rozkoše,
opouští ráda má duše,
chtíc na rány patřiti,
v nich se pást a sytiti.*

*Sláva bud' Beránku,
ukřižovaný,
v tak chudé červíčky,
zamilovaný,
pohni se v tu chvíli,
a vylí,
na nás ten déšť požehnání,
z boku tvé rány.*

V barokní době čeština objektem kultivace

- gramatiky a jazykové příručky,
- slovníky.

Barokní gramatiky a jazykové příručky

Jan Drachovský. *Grammatica Boëmica in V libros divisa*, 1660.

Jiří Konstanc. *Lima linguae Bohemicae, to jest Brus jazyka českého*, 1667.

Matěj Václav Štajer. *Výborně dobrý způsob, jak se má dobře po česku psáti neb tisknouti*, 1668, 1732, 1781.

Václav Jan Rosa. *Čechořečnost. Grammatica linguae Bohemicae quatuor partibus, orthographia, ethymologia, syntaxi et prosodia constans*, 1672.

Tobiáš Masník. *Zpráva písma slovenského*, 1696. Na Slovensku.

Václav Jandit. *Grammatica linguae Boëmicae*, 1704, 1705, 1715, 1732, 1739, 1753.
Alphabetum Boëmicum, 1718.

Pavel Doležal. *Grammatica Slavico-bohemica*, 1746. Na Slovensku.

Amadeus a S. Antonio Procházka. *Žáček škol pobožných*, 1755.

Jan Václav Pohl. *Grammatica linguae Bohemicae*, 1756, 1764.

Jan Václav Pohl. *Neuverbesserte Böhmische Grammatik*, 1773, 1776, 1783.

Barokní slovníky

Jan Amos Komenský. *Thesaurus českého jazyka* (shořel?)

Jan Amos Komenský. *Moudrost starých Čechů* (sbírka přísloví)

Václav Jan Rosa. *Thesaurus linguae Boëmicae* [rkp.].

Daniel Sinapius Horčička. *Neo-forum Latino-Slavonicum*, 1678. Na Slovensku.

Kašpar Vusín. *Dictionarium von dreien Sprachen, Teutsch, Lateinisch und Böhmisch*, 1700–1706.

Jan Karel Rohn. *Nomenclator*, 1764–1768.

Vocabularium Latino-Bohemicum pro usu scholarum nunc denuo diligenter & accurate editum. –
Vokabulář latinský a český, nyní vnově spravený a rozšířený, 1704.

Václav Jan Rosa (1630?–1689)

- právník (jeden z mála laických autorů barokní doby)
- jeho gramatika a slovník představují vrchol odborných zájmů o češtinu předspisovného období,
- kromě toho autor poezie
 - *Discursus Lipirona, tj. smutného kavalíra, de amore, o lásce* (1651)
 - časoměrné skladby *Pastýřské rozmlouvání o narození Páně* a překlad Katonových distich vyšly jako přídavek *Čechořečnosti* (1672).

Grammatica linguae Bohemicae... Čechořečnost **(1672)**

- latinsky napsané rozsáhlé dílo (poslední díl věnovaný prozodii je latinsko-česky),
- čtyři díly (pravopis, morfologie, syntax a prozodie) + přídavek s časoměrnou poezií,
- daří se mu oprostit od tradice latinských gramatik a zachytit specifika češtiny: deklinaci substantiv řídící se principem životnosti, významovou stránku sloves (kauzativa, vid dokonavý a nedokonavý, iterativa), jako první si uvědomuje komplementární distribuci některých slovtvorných sufixů,
- citlivě snoubí tradici jazyka 16. stol. s dobovým mluveným jazykem, akceptuje variantnost v tvarosloví a hláskosloví a vidí v ní především příležitost možností rozličného skladu slov pro prozodické účely (délka a množství slabik pro časomíru),
- bohužel se nevyhnul zavádění neexistujících slovtvorných typů, např. *vyhnanečný* = ekvivalent latinského *expellendus*, sufix *-osta* k tvoření jmen osob (*učenosta*, *měšťanosta*), jeho neologizování se týkalo zejména terminologie.

Thesaurus linguae bohemicae

- nevyšlo tiskem, doloženo ve třech (neúplných rukopisech),
- zřejmě měl k dispozici Komenského slovník,
- novem je organizace slovníku založená na hnízdování: k základovému slovo pojatému jako hyperlexém jsou řazena hesla, která jsou od něj odvozena,
- Rosa promítá do slovníku své gramatické výklady,
- občas zařazuje své neologismy.

Thesaurus linguae bohemicae – heslo Den I

Den, g. m. dies, Tag. den gako den, declinatur Sicut 2da et 3tia Declinatio, et Præp. casum Singul. non punctuat, quia incurreret in Significationem dno. Item declinatur etiam pluraliter sicut Declinatio 5a fæm de quo vide Grammaticam. Significat. (každodeně) quotidie alle tag. den gako den muřý robotowati. co den (t. w fwjtánj) in diluculo, So baldt der tag anbricht. wedne, zadne, de die, beytag, tags Zeit. dnem y nocý, (we dne y w nocy) diu, noctuq(ve), die ac nocte, tag und Nacht. p̄rede dnem, (p̄red fwjtánjm) ante diluculum, uor tag. Se dnem, prima luce, bey anbrechenden tag. den ode dne, de die ad diem, uon tag Zu tag. Adag. den nenj rokem. (proti Netrpéliwým, a kwapným) na druhý, třetj den, (druhého, třetjho dne) secundo, tertio die, den andern, dritten tag. W den Swátečnj, in die festo, in feyertag. w den neypolředněgřj, in die novifsimo, am jüngsten Tag, den Swadebnj. u. Swadba.den Práwnj, dies judicialis, Gerichtstag. den gmenowati, den položiti. (čas vložiti, rok položiti) diem constituere, einen Tag setzen, bestimmen.

¶ **dennj**, adj. diurnus, täglich. dennj čas, chwjle, práce.

¶ **denně**, adv. (t. wedne, bjledně, w bjledni) de die, bey tag. p̄jď nočné, neb denně, seu noctu, seu die uenito.

¶ **dennice**, g. f. (rannj hwězda, Wenuffe) Lucifer, Phosphorus, Morgenftern.

¶ **dnes**, adv. hodié, heunt.

¶ **po dnes**, ad hanc diem, bies auf heutigen tag. po dnes fe wracý, po dnes má fe wratiti.

¶ **dneffnj**, adj. hodiernus, heutig. dneffnjho dne, I. dneffnj den, hodierna die, heutigen Tag.

¶ **Dneffek**, g. m. (dneffnj den) hodierna dies, der heütige Tag. Na dneffek máme dofti. pro die hodierno habemus satis, uor den heütigen Tag haben wir genug. od dneffka w týmdni, I. p̄res teyden. hodie post octo dies. uon heüt Über achttag. od dneffka, ex hodierna die. uon heünt an. až do dneffka, I. až po dneffek, (až do dnes, po dnes) ad hanc diem, bies auf heütigen tag. od dneffka, až do Zegtrka, ab hodierna die, usq ad crastinam. uon heüt, bies auf Morgen. adag. dokud fe dnes gmenuge. (t. dokud čas).

Thesaurus linguae bohemicae – heslo Den II

¶ **Dnj fe**, dněto fe, l. dnjto fe, dnjti fe, Imp. Neut. ut dnj fe. (Swjta, rozšwęcuge fe, den býti počjna) diescit, es taget. Dnjwám fe, freq. Comp. Rozednjti fe, perf. rozednjwati fe, Imp. ut giž fe rozedněto, l. rozednjto. jam fuit dies, es ift fchon tag worden.

¶ Rozednjwá fe, idem qvod dnj fe. Composita.

¶ Poledne, g. n. (t. połoden) meridies, Mittag. do połedne, usq ad meridiem, bies auf Mittag. Odpoledne, l. zpoledne, po połedni, post meridiem nach mittag.

¶ Polednjček, g. m. (čas Zpolednj) tempus post meridianum. Mittagliche Zeit. połednjčka vžjwati. Shaněti. (geft po połednj Spáti) post meridiem dormire, nach Mittag Schlaffen.

¶ Polednj, adj. meridianus, Mittaglich. połednj čas, hodina, ftrana, wjtr. u.

¶ **Popolednj**, l. Zpolednj, Odpolednj, adj. postmeridianus, nachmittaglich.

¶ **Každodennj**, adj. qvotidianus, täglich. Každodennj zymnice, febris qvotidiana.

¶ **Každodenně**, adv. qvotidie, taglich, alle Tag.

¶ **Wffedně**, adv. idem qvod kazdodenně.

Item (w gine dny, krom Neděle a Swátku) qvolibet alio die, præter diem Dominicum, et festum. Wffedně ge tak dobře.

¶ **Wffednj**, adj. ut wffednj den, dies profestus, wercktag, wffednj raucho (t. k wffednjmu dnj) vestis pro die profesto, wercktag kleyd. Wffednj hřjch, (t. obyčegný, caftý, běžný, každodennj) veniale peccatum.

¶ **Wffednjm**, wffednět, wffedněti, (obecnjm) inolescere, gemein werden.

¶ Perfectum ejus est, z wffedněti. giž ta wěc z wffedněta, (t. zobecněta) jam inolevit. die Sach ift fchon gemein worden.

¶ **Nádennjk**, (dělnjk na den) Operarius, taglöhner.

¶ **Nádennjcfký**, adj. Nádennicfkým djtem fe žiwj. [...]

Thesaurus linguae bohemicae – neologismy

Armáda, g: f: (Vojsko na Zemi neb na Moři shromážděné :) exercitus, die Armee.

¶ **Armádonosta**, **Armádonoš**, g. m. (:Veřejnosta, t: Nejvyšší vojska Správce:) Generalissimus, der höchste General.

¶ **Armádský**, adi: (:co k armádě patří:)

¶ **Armádství**, g: n. (:Auřad Armádonosty:)

¶ **Armáduji**, **armádovati**. Sing: Imp: act: (:armádu pořadám, neb vedu:) exercitum ordinare, ducere, die Armee in die Ordnung stellen, führen

¶ **Zarmádovati**, perf: (:Armádu zpořádati:) idem armáduji, in Significatione perfecta. Již všechno vojsko proti Nepříteli pěkně zarmádoval

Pravopis

Navazuje na tradici humanistické epochy. Dvě pravopisné sféry, které se lišily:

- tiskařský pravopis (také bratrský),
- písařský pravopis.

M. V. Štejer se v *Žáčkovi* pokusil o sjednocení obou oblastí, ale to se neprosadilo.

Více viz NESČ, heslo *Bratrský pravopis*:

<https://www.czechency.org/slovník/BRATRSK%C3%9D%20PRAVOPIS>